

Војвода Мишић, човек велике културе, официр високе спреме има више него обичну славу срећног војсковође. Он је представник нашег народа у борби.

Док је маршал Фош лично а и по методи коју је он иногурисао представник старог, хиперкултурног народа који је својом интелигенцијом и духом паралисао грубу надмоћност једне војске-машине: док је гвоздени маршал са шиљатом капом и осорним лицем представник суровог пруског идеала силе, Војвода Мишић, везавши своје име за две велике победе које су дошле после дугих патњи остаје прави јунак народа који је највеће победе извојевао увек после дугих искушења.

Милан Предић

Б Е Л Е Ш К Е

Одабрана дела пољске књижевности. — Као прва свеска збирке која носи горњи наслов изашле су три приче Хенрика Сјенкјевића, и то: „Бартек победилац“, — „Палилац на кули светиљи“, — „Анђео“. Књигу довољно препоручују већ сама горе исписана имена, која су нашим читаоцима довољно позната: Хенрик Сјенкјевич по његовом славном роману „Без Догме“, а Лазар Кнежевић по изврсном преводу тога романа, публикованог у нашем часопису. Зато би свака даља препорука била сувишна. Ж.

Уметничка библиотека. Као друга свеска ове библиотеке изашле су приче од Ги де Мопасана, у преводу Гргура Берића под општим насловом „На мору“ а као трећу и четврта свеска изашле су, у изврсном преводу Давида С. Пијаде, песме великог индијског песника Робиндроната Тагоре, које су му донеле светско признање и Нобелову награду.

Исправка. — На жалост, опет се поткрале грешке у коректури и у овој свесци. Молимо да се исправе бар неке грубље које смо стигли да запазимо:

1) На стр. 188, последњи стих претпоследње строфе, треба да гласи: „к р о з о ч и м о д р е“ (не „око модро“).

2) На стр. 190, трећи стих одоздо треба да гласи: „к’о слатка, мала песма каква“ (не „мила песма“).

3) На стр. 221, четврти стих одозго треба да гласи: „П о д пољупцем...“ (а не „Ту“).

4) На стр. 221, у трећој цитираној строфи треба да гласи претпоследњи стих: „У животу има много р а н а“ а не „много дана“).

Жалећи што се поред свих напора ипак поткрадају и такве грешке које кат-кад кваре смисао, молимо читаоце да верују, да то нами чини још већу непријатност но њима. Ур.

„М И С А О“

Књига V, свеска 4.

ОМЛАДИНКА ДРАГА ДЕЈАНОВИЋ

Варнхаген Гетеу:
Ja, all ihr (Rahels) Geist und Talent
wie gewaltig er sein möge, verschwindet
gegen das quellende Leben ihres Brust.

И ако је Омладина Српска, једна од најинтересантнијих културних покрета српског народа, нада све истицала национализам и за своју најсветију дужност држала негу народне прошлости, она је с одушевљењем прихватила демократска начела Запада, сањала о препорођају човечанства, одјекивала свима знаменитијим интелектуалним струјама XIX века, те омилила и идеју о равноправности жене с мужем.

Но ни једна новина није имала у Српству неповољније услове за развитак него феминизам. Јер на страну наш незгодан положај на граници Европе и дуги саобраћај са назадним Турцима, била је борба за национални опстанак у нас тако љута да је апсорбовала сву снагу народа, упутивши га уједно да у својој сјајној прошлости тражи подстрека на рад и утехе за бедну садашњост. Еманципација женскиња, пак, стоји у непомирљивој супротности са моралним назорима наших предака. То дакле није оно и није ни могао бити прави, социјални феминизам, како га је неколико година касније схватио и проповедао Светозар Марковић, ученик великих руских рационалиста. Али национално-феминистичке идеје шездесетих година дају подлогу социјално-феминистичком покрету седамдесетих година и уводе код нас један од најважнијих културних проблема новог доба.

Омладина је увидела да се не може напредовати докле половица народа чами у ропству и душевном мртвилу, и она је у учмали живот српских жена унела нове мисли, нове тежње. Њен феминизам чини нам се данас баналним. Имена Марије Лебедеве, Милене Стефановићеве, Софије Стефановићеве, Данице Рашковићеве и многих других духовних раденица и борбених сестара онога времена изгубила су сваку чар. Бујица лепих начела и богатих нада наскоро је усахла. Али она је у свом кратком току спрала дубоке слојеве праха, под којима је у тмуром забораву венула душа Српкиње. И међу Омладинкама,

те гомиле бледих силуета, избија слика Драге Дејановић, једне жене чији је живот био дубок и оригиналан и чији искрени патриотизам, високи душевни полет и истрајни рад изазивају још увек наше највеће поштовање. Она спада без двојбе међу најзнаменитије женске српског народа.

Драга Дејановић родила се у Старој Кањижи 18 августа 1840 као кћи имућног адвоката и економа Живојина Димитријевића и жене му Софије рођ. пл. Међански. Стрица Драгине матере, Перу пл. Међанског, обесили су Мађари са још неколико младих родољубивих Србаља код Врбаса године 1848, што је учинило дубоки упечаток на целу породицу, а и уз остале грозоте револуције било од одлучног уплива на пријемчив дух мале Драге. Основну школу похађала је у родном месту. После је послале родитељи к даљој наобразби у Темишвар у институт Вижиков. Но у својој тринаестој години добије тешку очну болест те мораде доћи кући да се лечи.

Око 1856 преселио се Димитријевић са породицом у Стари Бечеј, где му је наскоро умрла жена, оставив три кћери: Катицу, Драгу и Марију. Катица, верена, на брзо се удала а брига о кући и нега мале седмогодишње Маре прешли су на Драгу. Своје дужности мора да је верно испуњавала, јер још и данас спомиње је родбина с изразима највеће благодарности. Одрасла, Драга се заљубила у учитеља Дејановића, једног лепог црномањастог, врло младог човека. Како Дејановић за њу, богату девојку није био „партија“ и како су се за његову матер чули врло неповољни гласови, Димитријевић се дуго опирао тој удадби. Напослетку је ипак попустио и венчање се обавило 8 јануара 1861. У своме браку доживела је Драга много разочарања и бола. Дејановић је био слаб, без енергије и сасвим под упливом своје опаке и пићу одане матере. Зато се Драга већ после неколико недеља повратила кући. Но по њеној непоколебљивој љубави према мужу и по њиховим поновљеним покушајима да се измире, изгледа да је збиља Дејановићева мати била главна препрека њихове среће. Делом да се тешко ожалошћена Драга разоноди, делом да Марија дође у институт, пошаље Димитријевић, који се по други пут оженио био, кћери са једном рођаком у Пешту.

Боравак Драге Дејановићеве у Пешти био је за њу од великог значаја. У ондашњим ђачким круговима врло је од родољубља и с грозничавом нестрпљивошћу очекивао се културни прдпород народа. Године 1861 основана је „Преодница.“ Рођак Драгин, Стева Поповић, потоњи дугогодишњи директор Текелианума, упознао ју је са Гигом Гершићем, Лазом Костићем, Јованом Туроманом и некојим другим омладинцима, и пламен одушевљења моћно је захватио њену страсну, од љубавног бола напаћену душу. Под упливом и вођством пештан-

ске омладине пропевала је Драга. Њене прве песме изашле су у „Даница“ и биле су потписане Драга Д-ћа.

У то доба долази оснивање Српског Народног Позоришта у Новом Саду. Ширење позоришне уметности сматрало се наине за један од најглавнијих задатака омладине. Пуна заноса за рад и искрено заузета за напредак српског народа, Драга је напустила Пешту и уписала се као чланица у новосадску позоришну дружину. За морална начела шездесетих година био је то врло смео корак и родбина је покушала да је одврати од те намере. На њихове представке Драга је имала само један одговор: да баш хоће да покаже да „и глумици први закон мора бити морал.“ 15 августа 1862 ступила је Драга Дејановић први пут на позорницу у једној шаљивој улози од Бенедикса. Из обзира на њен песнички дар и на њену племениту намеру, критика ју је пријатно примила. Но по каснијим позоришним изјавама и по њеном ретком игрању, види се да Драга није била добра глумица. Као што је Милица Стојадиновић Српкиња из велике љубави за књижевност писала песме, тако се Драга Дејановић из одушевљења за просветни рад одала била позорници. Код Новосадског Позоришта остала је Драга око годину дана па је ступила у српско народно позориште у Београду. Више је помогла дружини превођењем позоришних комада. Тако се давала у славу рођен дана Књаза Михаила 4 септ. 1863 свечана представа, комад „Баволски певач“ у Драгином преводу. 1864 обуставио је београдски позоришни одбор ради новчаних тешкоћа представе и дружина се разишла.

Средином шездесетих година десио се у животу Драге Дејановић важан догађај. Након дугог растанка дошло је напослетку између ње и Дејановића до измирења. Драга се повратила у Стари Бечеј, купила је својој свекрви кућу и с муком се од ње коначно оделила. Сада су за Драгу наступили дани обасјани брачном срећом, а уједно испуњени успешним радом. Јер она и на топлем огњишту не заборавља одабрану циљ, напредак Српства, шта више све му се страсније и савесније одаје. Што је најбољи доказ да јавно деловање Драге Дејановић није било само плод омладинског заноса него природни излив њеног великог душевног богатства. Она рађа, обавља све кућевне послове и узима при томе активног удела у свима важнијим културним пословима свога народа. Осим једног дела песама¹⁾ приповетке „Несретна мати“²⁾ описа сентомашке беседе у Новом Саду,³⁾ и горе споменртих превода, спадају у ово доба њени најзнаменитији списи.

Пре свега ваља споменути њен рад на пољу феминизма. Предавања „Две три речи Српкињама“⁴⁾ „Еманципација (рп-

¹⁾ „Даница“ год. 1862–65 — ²⁾ „Даница“ год 1863. — ³⁾ „Даница“ год. 1863. — ⁴⁾ „Матица“ год. 1869.

киња¹⁾ и „Српским мајкама“²⁾ спадају међу најбоље омладинске књижевне производе ове врсте. Све што год су Лаза Костић, Тона Хаџић, Живановић, Жекић и многи други писали и говорили о тој теми не може им се ставити на страну. А да се и не говори о списима Драгиних „сестара по Душану и Марку.“ Драга Дејановић је енергичније и зрелије но и једна Српкиња онога доба залагала се за проширење права и делокруга српске жене. Свесна да се шта радикално не може постићи док је у нама тако мало знања и стручне спреме, тражила је да им се отворе више школе, да им се у опште даде честито образовање. У тој сврхи водила је живу преписку с Димитријем Поповићем, врло уваженим и ученим сомборским катихетом. С одушевљењем помешала се Драга у редове Омладине и ставила је на петој омладинској скупштини предлог да се призна равноправност жене с мужем. Уједно је тражила да се Омладина озбиљно заузме за женско питање, у конкретном случају да издејствује примање женскиња у сомборску преперандију. Њене речи изазвале су читаву буру против беседа, што је није спречило да и даље енергично брани своје становиште. Драга је читала многе педагошке књиге и озбиљно се бавила децом поуком. У својој недовршеној радњи „Мати“ упућује матере како да негују и васпитавају своју децу. Велику пажњу обрађала је српским школама. Она сама одала се била настави и имала је од угарске владе дозволу да положи учитељски испит. Кад је приликом подужег боловања свога мужа вршила учитељску службу, одликовао ју је надзорник особитом похвалом и ласкавим речима.

Свршетком шездесетих година објавила је Драга Дејановић даљи број песама. Год. 1869 изашле су јој песме у посебном издању под натписом „Списи.“³⁾ Наскоро затим донели су часописи вести да ће изаћи други део њезиних песама и приповетка из црногорског живота „Ускок Кариман.“ Међутим услед новчаних тешкоћа није до тога дошло. Њено родољубље није могло оставити је равнодушном ни према политичким догађајима. Избор саборског посланика у Старом Бечеју год. 1869 живо ју је узбудио и био је повод њеног подужег чланка у „Застави.“⁴⁾

Као мати Драга Дејановић није имала среће. Прво дете, синчић Дејан рођен 1867, умро је после неколико дана. Рођење другог детета, девојчице Десанке, стало ју је живота. Драга Дејановић преминула је 26 јуна 1871 године не довршивши ни потпуних тридесет и једну годину и сарањена је уз присуство огромног света на мештанском гробљу. Тај лепи, бујни живот у напону своје снаге изненада је прекинут. Смрт Драгина,

¹⁾ „Матица год. 1870. — ²⁾ „Млада Србадија“ год. 1871. — ³⁾ „Списи“ Драге Дејановић Нови Сад 1869. — ⁴⁾ „Застава“ год. 1869.

ружна перфидија судбине, била је за развитак феминистичког покрета у Српству од великог губитка. Њен гроб пао је сасвим у заборав. У једној песми пева Драга патенично.

Када умрем и срце ми стане
Па у земљу закопај тело,

Више главе усадите ружу,
Нека славуј нека ме опева,

Не цвеће, него коров и шипраг покривају место где почивају земни остаци ове племените, одушевљене жене.

Иметак као и рукописна оставштина Драге Дејановићеве дошли су после њене смрти у посед мужа. Између њега и Драгине породице дошло је, нарочито услед гадног понашања Дејановићеве матере, до коначног разилажења.

У рукопису остали су од Драге Дејановић: драма „Деоба Јакшића“, приповетка „Свећеник у Морлаку“, овећа песма „Мученик“, педагошко-хигијенска расправа „Мати“ и још некоја недовршена прозаична дела.

Песме Драге Дејановић, и ако су писане лаким, мелодичним стилем, немају посебне књижевне вредности. Превише је стихова шаблонских дотерано и без тунка оригиналности. Главне теме њене поезије су наравно родољубље и љубав. За њу нема ништа дражег од „милог Србина“, она мрзи Турчина као „гроба леденог“ и теши ју помисао на помоћ „хајдука.“ Али овој одлучној жени може се поверовати да говори истину кад пева:

За крст часни име Србина
Крвцу би пролила
А за милу српску мајку
Радо би умрла.

Много боље, уопште добре су њене љубавне песме „Сузе“, које су постале и популарне. Једна овећа песма носи натпис и тему „Јан Хус.“ Уосталом је Драгина поезија пуна песимизма и уздисаја. То је одјек опште романтичарског *Weltschmerza* и тужних личних доживљаја.

„Несретна мати“, „Свећеник у Морлаку“ и остале приповетке Драге Дејановић показују све мане омладинске белетристике: усиљеност, блутаву сентименталност и недостатак сваке, ма и најпростије логике. „Несретна мати“ има за позадину бурне догађаје год. 1848. Јунакиња болује кроз цели живот од једне несрећне љубави, „скамењава се од страха“ и непрестано пада у несвест. „Свећеник у Морлаку“ је фантастична приповетка о „шмуглерима.“ Родољубље и поука, особито жигосање кокетерије заузимају важно место и у Драгиној прози.

Од Драге Дејановићеве имамо неколико добрих новинар-

ских чланова. Наравно да је и овде бомбастична патриотска реторика јако заступана. Али без тога публика онога доба није се могла задовољити. Но Драгиње тврдње у „Опису прве учитељске скупштине у Старим Бечеју год. 1870¹⁾“ да се настава веронауке има оставити у рукама свећеника, да ће женске тек онда бити способне за поучавање деце, кад им се да честито стручно образовање и т. д. су сасвим тачне и савремене.

Највећу захвалност заслужује Драга Дејановић за њен рад на феминистичком пољу. Дотични њени списи, и ако више родољубиве предике него социјални есеји, пуни су изванредно тачних опажања, језгровитих мисли и узоритих начела у погледу права и дужности њене према народу и себи самој.

Као ватрена Омладинка видела је Драга Дејановић свој главни задатак у буђењу народне самосвести. Она је без престанка опомињала Српкиње да љубе свој род и да савесним радом стану на пут његовом пропадању. Жене васпитавају децу, писала је она стално, у њиховим рукама лежи дакле могућност да подигну или упропасте кућу, те значи „ослобођење жене“ „ослобођење народа.“

Али родољубље није био једини извор њенога феминизма. Горду, паметну и енергичну Драгу вређала је потчињеност женског пола и она је из свег срца желела да му помогне. Драга је надаље схватила да главни узрок тужне судбине женскиња лежи у њеној интелектуалној заосталости и материјалној зависности и да пре све свега ваља преобразити њих саме. Њен опис беднога живота уседалице ја ретко истинит и реалистички израђен. Осећајући да је свакоме на терет, девојка у годинама, против свога душевног расположења, кити се, претвара и прави веселом да би могла потиснути млађе и себе удомити. Њој напросто не остаје друго него одрећи се сваке личне среће или водити ту ружну, срамотну борбу. Све би то било сасвим другачије, примећује Драга, да и женска као мушко има једно занимање, које је задовољава, поштено храни и ослобођа родбинског протектората или односно родбинске тираније. Девојке би много лакше нашле мужа да умеју заслуживати и олакшати издржавање породице. Али родитељи немају за то смисла и сами кваре своју женску децу. Место да их из рана опомињу на рад и даду да изуче какав занат, они их шаљу у туђе институте где уче ствари од којих немају нити моралне нити материјалне користи. Кад кћери одрасту бива још горе. Садржај живота постаје им сада улепшавање тела, талета, луксус и забава. Драга Дејановић строго осуђује то васпитање. Оштрим

¹⁾ „Застава“ год. 1870

речима зове Српкиње на озбиљан, трезвен рад, на вежбање разума и мишица да не би остале „слепе при очима“ „сакате при рукама.“

Али Драга Дејановић је била превише опијена омладинским духом, да тај тежак социјалан проблем не заплете са националистичким идејама, те тако његово решење отежа ако не ео ipse онемогући. Једна погрешка, која се опажа код свију наших феминисткиња, „и у најновије“ доба, што објашњује огромну назадност нашег феминистичког покрета. Драги као еманципованој жени годи да Енглескиње и Немице све успешније ступају у јаван живот и позива Српкиње да узму пример на њима. Али омладинку Драгу боли нестајање патриархалних обичаја, вређа културни инфериоритет Српства и она непрестано грди „трули запад“ и „отров европске цивилизације.“ Само омладинска заслепљеност је могла прогласити живот Црногорке тог бедног роба, лепим и подражавања вредним. И док баш претерано рађање, отежава интелектуалан развитак женскиња и док се баш у нашем народу жена сматра за женку, она иште од Српкиње још већу плодност. Уопште су феминистичке теорије Драге Дејановић пуне противности. Оне су права чеда омладинског доба у коме су преплећу и укрштавају најхетерогеније културне струје. Драга Дејановић имала је душевни полет и енергију једне *Olumpe de Longes* или *Mary Wolstoncraft* али недостајало јој је логично резонување западних феминисткиња. Од једне Српкиње прошлог столећа није се то могло ни очекивати. Но кад се узме на ум, под како глупим и варварским предрасуда јесте ондашња жена у српском народу, мора се признати да је требало великих душевних способности и јаке интелигенције па почети с чишћењем ове Аугијасове штале.

Ма како се судило о објективној вредности Драгиних списа, не може се опорети велики просветни значај њеног деловања. Драга Дејановић је била на пољу нашег културног живота једна лепа, светла појава. Сурадништво женскиња у јавном животу данас није ништа необично. Идеје ослобођења женскиња и код нас победоносно продиру. Али педесетих и шездесетих година владале су у томе погледу сасвим друге прилике. Енергично заступање феминистичких принципа и самовољно слободно проповедање излагало је жену нападајима и подсмеху. Даље ваља у обзир узети, да је Драга Дејановић била удата и кћи имућне буржоазије, дакле у средини противној феминистичким идејама.

По својој страсној темпераменту, жарком родољубљу и одушевљеном култу народне прошлости била је „сестра Драга“ права Омладинка. Али док је велики, врло велики број омлади-

наца пун таштине и самољубла глумио, представљао разне идеалне улоге, Драга је следовала импулсу свога срца и живила по изабраној теорији. Код не родољубље, феминизам и уметност нису биле само згодне теме за разговор и перо, него моторне силе, покретачи њених личних поступака. Зар није ју оштри критичар, Светозар Марковић назвао „жену с дубоким осећајима?“ То што нас код Драге Дејановић нарочито изненађује и задовољује је нека необична радиноста. Она је била кроз и кроз активна, борбена природа. У својој грозничавој тежњи да помогне Српству она се лађала и послова за које није имала дара. Као изливи њене добре воље и ти неуспели покушаји заслужују наше признање. Шта више доказ су њене велике душевне живихности.

Драга Дејановић је прерано умрла, да су јој се душевне способности могле потпуно развити и уродити зрелим плодом. Па ипак, већ по оно малом што нам је дала, заслужује сјајно место међу српским културним радницима. Она и Милица Стојадиновић — Српкиња су наше најизразитије женске личности омладинског доба, ако не уопште. Али каква разлика између Драге и убоге Врдничке виле. Милица лепа, скромна покорна без иницијативе и срчаности држала се по моралу наших народних песама „да није вила да гледа у облаке, него девојка да гледа преда се.“ Па ваљда баш зато осуђена да своје лето и јесен проведе у душевној оронлости, јер њен идеализам није могао стати на калуп патриархалних предања. И она је попут бедне хрватске романтичарке Драгојле Јарновићеве бежала од живота и отворене борбе. Драга Дејановић, напротив, нелепа, у својим намерама непоколебљива и самовољна, пуна енергије и снаге прекорачила је границе дојакошњег деловања српске жене. Драга, стојећи чврсто и радосно у хуктавом вртлогу јавнога живота увађа код нас тип нове, модерне жене. Данас она би била *suffragete militante* у добром смислу те речи. Драга Дејановић силно се разликује и од немачких романтичарки, од Бетине фон Арним, Доротеје Фрајт, Хенриете Сонтаг, Хенриете Стиглиц и осталих представница *Sturm* и *Drang*-а. Све ове жене, и ако су имале велики утицај на песничко поколење свога доба, нити су тежиле да добију непосредног судела у културној борби свога народа, нити су схватиле да се живот женскиња из темеља мора променити. Тек много касније су Отилија Шмит и Лујза Петерс почеле код Немаца обрађивати феминистички проблем. Истина да је романтизам код Немаца владао почетком, код Срба средином деветнаестог века када је са Запада струјао већ социјални позитивизам. Код нас романтизам и феминизам преплећу се у једном те истом — омладинском — покрету и налазе најјачег одјека у особи Драге Дејановић.

Отуда и та страшна замршеност у Драгиним списима.

У свом одушевљењу Драга није видела хаос у који се заплела. Њена пријемчива душа жудно је уносила у себе бујицу наврелих идеја и без обзира на њихову нутарњу, несугласицу зидала је на њима свој *credo*. То је једно шаренило, које умара, отуђује, баца сенке на бистрину њеног разума али показује да је Драга Дејановић имала полета, широког видика и ретких способности за рад, да је живела увек својим индивидуалним животом, просто, била личност.

О Драги Дејановићевој писали су Ст. В. Поповић у чланку „Наша новија лирика“ у Летопису Матице Српске г. 1873 и Јован Скерлић у књизи „Омладина и њена књижевност“ (Београд 1906). Податци о њој налазе се у: Матрикули Старо-Бечејске српско-православне цркве, књизи Ђорђа Малетића „Грађа за историју српског народног позоришта у Београду“ (Београд 1884), у часописима „Даница“, „Матица“, „Млада Србадија“, новинама „Српски дневник“, „Застава“. Рукописи Драге Дејановићеве у поседу су њеног пасторка г. Бранка Дејановића, који ми их је благоклоно ставио на располагање. Многи податци, нарочито из приватног живота Драгиног, потичу од њене сестре гђе Маре Завишић рођ. Димитријевић, којој дугујем велику захвалност.

Др. Јулка Хлапец — Ђорђевић.

МИСТИЧНЕ ИСПОВЕСТИ

Није то овде где све је ниско и блиско,
далеко некуд иду моји путеи;
к'о цвет што у капљи росе је сунце стис'ко,
у мени неко даљно сунце ћути, —
није то овде где је све ниско и блиско.

Није то овде где живот к'о црв на лешу пузи,
далеко негде пада моје вече!
Кроз срце свега где звездани блуде крузи
као кроз срце анђела крв моја тече, —
није то овде где живот к'о црв на лешу пузи.

Не! Све то није овде од овог света:
није од меса жена ни од маште вила;
стопа њена није да по земљи шета,
за неке друге сфере су њена крила —
не, све то није овде од овог света.